

הכנסת מרכז המחקר והמידע

ירושלים, כ"ב בשבט תשע"ד
23 בינואר 2014

נתונים על מוסדות לימוד אקדמיים לציבור החרדי

במסמך זה, שנכתב לבקשת חבר הכנסת זבולון קלפה, יוצגו נתונים על מספר הלומדים והלומדות ומקצועות הלימוד במוסדות השכלה גבוהה המיועדים לציבור החרדי. למסמך מצורף נספח ובו תשובת המועצה להשכלה גבוהה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת. בתשובה מפורטים תהליכי ההקמה של המוסדות, נתונים על תנאי הקבלה, תוכניות המועצה להשכלה גבוהה להגדלת שיעור ההשתתפות של חרדים במוסדות לימוד אקדמיים והחלטות נוספות שהתקבלו בעקבות פסיקת בג"ץ בעתירה שטענה לאפליה בהליך הקבלה למוסדות לימוד אלו.

1. רקע

בשנים האחרונות חלו תמורות מרכזיות בחברה החרדית, ובהן גידול במספר נקודות הממשק בין קבוצות אוכלוסייה חרדיות לציבור הכללי שאינו חרדי בישראל. אחד השינויים המרכזיים הוא נקיטת גישה שונה ופתוחה יותר ביחס לעולם התעסוקה וההשכלה, בין היתר עקב הלחץ הכלכלי הגובר והולך על המשפחה החרדית הממוצעת.¹ להשתלבותה של האוכלוסייה החרדית במעגל ההשכלה, לצד השתלבותה בשוק העבודה, כמה יתרונות, לרבות תרומה כלכלית בלתי מבוטלת לכלל המשק הישראלי. במחקר שערך בנק ישראל נמצא כי אם השכלת האוכלוסייה החרדית תתקרב לזו של האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, תרומת השיפור ברמת השכלה לצמיחה תהיה שוות ערך ל-50 מיליארד שקלים מההכנסה השנתית של המשק, או ל-6,300 שקלים לנפש במונחים של היום.²

לצד מסלולים מיוחדים בשירות הלאומי ובצה"ל ומרכזי ההכשרה המקצועית (בפיקוח משרד הכלכלה), קידמה המדינה הקמתן של מסגרות לימודים אקדמיות ייעודיות לציבור החרדי, שיאפשרו מתן מענה על הצרכים המיוחדים של ציבור זה (למשל לימודים נפרדים לגברים ונשים) והתגברות על הפערים הלימודיים הקיימים בין בוגרי בתי-הספר העל-יסודיים החרדיים לבין בוגרי בתי-הספר שבפיקוח ממלכתי וממלכתי-דתי.

¹ אסף מלחי, בצלאל כהן, דן קאופמן, חרדים לעתידם, עמדות וחסימים ביחס ללימודים גבוהים במגזר החרדי, מכון ירושלים לחקר ישראל, 2008; עו"ד אריאל דרעי, מהפכת ההשכלה האקדמית בחברה החרדית, כנס בנושא חרדים בחברה משתנה: כלכלה, תעסוקה וצבא, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 13 באוקטובר 2013.

² בנק ישראל, ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים 136 – אפריל עד ספטמבר 2013, דצמבר 2013, עמ' 28.

בשנת 2000 הוקמו, בעידוד המועצה להשכלה גבוהה (להלן: המל"ג), שני מוסדות להשכלה גבוהה לציבור החרדי, בירושלים ובבני-ברק, המכונים "פלטפורמות". במוסדות אלו מציעות אוניברסיטאות ומכללות מתוקצבות תוכניות רגילות המעניקות לבוגרים תואר ראשון ותואר שני בכמה תחומים. בעקבות הפלטפורמות פתחו כמה מכללות לא מתוקצבות מסגרות לימודים לציבור החרדי, והן הפועלות כשלוחות של מכללות אלו. למשל, משנת 2002 פועל בקריה האקדמית אונו קמפוס חרדי, ובשנה שעברה הוצעו בו תארים במשפטים ובמינהל עסקים. קמפוסים חרדיים פועלים גם במכון לנדר ובמכון לב.³

בשנת 2010 גיבשו הוועדה לתכנון ולתקצוב של המל"ג (להלן: ות"ת), בשיתוף משרד האוצר, תוכנית לקידום ההשכלה הגבוהה בישראל לשנים 2010–2016. בתוכנית נקבעו יעדים כמותיים להגברת הנגישות של הלימודים האקדמיים לבני מיעוטים ולחרדים. בחודש ינואר 2012 הוציאה מל"ג מסמך החלטה בנושא "הנגשת ההשכלה הגבוהה למגזרים ייחודיים", ובו הוצגה תוכנית יישומית בתחום זה. בנושא החרדים סוכם כי "הצעת לימודים אקדמיים לחרדים אך ורק במסגרות רגילות מפירה את העיקרון של שוויון הזדמנויות, לאור פערי הידע והחסמים התרבותיים. שוויון הזדמנויות מחייב לימודים במסגרות נפרדות, שייתנו מענה לפערים ולחסמים".

במסמך מפורטת ההחלטה להקים "מסגרות אקדמיות ייחודיות לחרדים" ליד מוסדות אקדמיים קיימים (להלן: מח"רים) והעקרונות המרכזיים בהפעלתן:

"בהתאם לפתרונות אלה, להלן הכללים המנחים בהקמת מסגרות אקדמיות חדשות לחרדים:

א. קרבה מרבית בין המסגרת החרדית למוסד האקדמי מבלי שסמיכות יתרה תרתיע;

ב. אחריות אקדמית וניהולית כוללת של מוסד אקדמי אחד הבטחת זהות ורמת התכניות, הסגל והתשתיות על-ידי מל"ג;

ג. מציאת דרך המלך בין הפרדה לשילוב".

במסמך נכללה הגדרה מדויקת של קבוצת האוכלוסייה הרשאית להירשם למסגרות אלו. כמו כן, הוחלט כי במסגרות הקיימות (פלטפורמות), יונהג מתווה יורד של שיעור סטודנטים שאינם עונים על ההגדרה שנקבעה. בהקשר זה יש לציין כי ועדת התכנון והתקצוב במל"ג החליטה, בעקבות פסיקת בג"ץ בנושא, לעדכן את הגבלת השיעור (ראו בהרחבה בנספח): בהחלטה המעודכנת נקבע כי שיעור הסטודנטים שאינם עומדים בהגדרה שנקבע ל"חרדי" בפלטפורמות יוגבל ל-20% (ולא 15%, כפי שהוחלט לפני כן) בשנת הלימודים תשע"ד. בשנת תשע"ה מכסת הסטודנטים בפלטפורמות החרדיות שאינם עומדים בהגדרה "חרדי", לא תעלה על 10%.⁴

הסבר מקיף על הגדרתם של המוסדות, אופיים ותנאי הקבלה בהם נכתב על-ידי המל"ג במענה על פנייתנו והוא מצורף כנספח למסמך זה. להלן מרוכזים נתונים על מספר הסטודנטים הלומדים בשני סוגי המוסדות להשכלה גבוהה לחרדים (מתוך שלושה) הקיימים כיום: פלטפורמות ומח"רים.⁵

³ רביד עומסי, מנהל פרויקט המח"רים, המל"ג, מענה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 6 בינואר 2013.

⁴ בג"ץ 5851/13. יש לציין כי בפסק הדין נקבע כי לדעת השופטים יש לשוב ולבדוק את ההגדרות לקראת שנת הלימודים תשע"ה. להרחבה בנושא עמדת המל"ג והמדינה בבג"ץ זה ראו נספח.

⁵ במועד כתיבת המסמך לא נמצאו נתונים על מספר סטודנטים במכללות הלא-מתוקצבות המציעות תוכניות לימוד בקמפוסים ייעודיים לציבור החרדי. יש לציין כי גם על תנאי הקבלה למכללות הלא-מתוקצבות יחולו הגבלות לעניין סטודנטים שאינם חרדים, אם כי המל"ג ציין שהדבר טרם הוסדר כנדרש.

2. נתונים⁶

2.1. פלטפורמות

להלן נתונים על מספר הסטודנטים שלמדו בשנת הלימודים תשע"ג (2012/2013) בשתי הפלטפורמות. בסך הכול למדו בהן 2,062 סטודנטים, 1,611 מהם נשים והשאר גברים. מכלל הסטודנטים, 41.1% למדו בתיכון חרדי.

סטודנטים בפלטפורמת "המכללה החרדית בירושלים" בפילוח לפי מין, תחומי לימוד והשכלה קודמת,

תשע"ג

רמת תואר	תחום לימוד	מספר סטודנטים	מספר סטודנטים שלמדו בתיכון חרדי	שיעור הסטודנטים שלמדו בתיכון חרדי
ראשון	מדעי המחשב	16	10	62.5%
	מדעי הרוח	12	8	66.7%
	מינהל כללי ומינהל ציבורי	38	11	28.9%
	עבודה סוציאלית	53	18	34%
	פסיכולוגיה ולימודים רב-תחומיים	21	7	33.3%
	תקשורת	21	11	52.4%
	ייעוץ חינוכי	26	3	11.5%
נשים	הפרעות בתקשורת	103	30	29.1%
	מדעי החברה	98	27	27.6%
	מדעי המעבדה הרפואית	72	26	36.1%
	מדעי הרוח	27	17	63%
	מינהל חינוכי	36	34	94.4%
	ניהול מערכות בריאות ותיירות	34	17	50%
	עבודה סוציאלית	80	34	42.5%
	פסיכולוגיה ולימודים רב-תחומיים	93	40	43%
	ייעוץ חינוכי	104	23	22.1%
	ניהול ויישוב סכסוכים	24	14	58.3%
	עבודה סוציאלית	23	0	0.0%
	תרפיה במוזיקה	30	25	83.3%
	סה"כ	911	355	39%

⁶ כל הנתונים המוצגים להלן התקבלו מרביד עומסי, מנהל פרויקט המח"רים, המל"ג, במענה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 6 ו-20 בינואר, 2013. כמו כן נערכה פגישה של כותבי מסמך זה עם נציג המל"ג בנושא הנדון, בתאריך 16 בינואר 2014.

סטודנטים בפלטפורמת מבח"ר בני-ברק, בפילוח לפי מין, תחומי לימוד והשכלה קודמת, תשע"ג

שיעור הסטודנטים שלמדו בתיכון חרדי	מספר סטודנטים שלמדו בתיכון חרדי	מספר תלמידים	תחום לימוד	רמת תואר	
56.1%	32	57	מדעי המחשב	ראשון	גברים
57.1%	12	21	מדעי הרוח		
41%	16	39	מינהל כללי ומינהל ציבורי		
34%	22	75	עבודה סוציאלית		
15.4%	2	13	ייעוץ חינוכי	שני	
14.7%	5	34	עבודה סוציאלית		
4%	1	25	עסקים ומדעי הניהול		
85%	85	100	הפרעות בתקשורת	ראשון	
35.8%	93	260	סיעוד		
45.9%	45	98	עבודה סוציאלית		
63%	85	135	ריפוי בעיסוק		
73.3%	11	15	הפרעות בתקשורת	שני	
20.2%	49	99	ייעוץ חינוכי		
49.5%	20	99	טיפול באמצעות אומנויות		
20%	3	60	עבודה סוציאלית		
14.3%	12	21	סיעוד		
42.8%	493	1,151			סה"כ

2.2. מח"רים

במהלך 2012 התקיים הליך תחרותי להקמת המח"רים החדשים, בהתאם לעקרונות שגיבשה המל"ג. מוסדות אלו מיועדים במפורש לציבור החרדי ויוגבלו לקליטת מי שהוגדר "חרדי", מטעמים אקדמיים ותרבותיים (להרחבה ראו נספח בהמשך מסמך זה). כ-15 מוסדות הגישו הצעות מלאות להקמת מח"רים, בפריסה ארצית ובמגוון תחומי לימוד. הטבלה להלן מציגה את רשימת המח"רים הפועלים משנת הלימודים תשע"ג.

נתוני סטודנטים במח"רים המתקצבים בשנת תשע"ג

מספר סטודנטים		תחומי הלימוד	שם המוסד
נשים	גברים		
--	55	מכינה (מחוץ לקמפוס)	האוניברסיטה העברית
--	38	תכנית לימוד ייחודית בקמפוס הראשי	
165	103	מכינה	מכללת הדסה
--	51	מכינה	סמי שמעון
51	--	מכינה	המכללה להנדסה ירושלים
57	--	תואר ראשון הנדסת תוכנה	
38	50	מכינה	המכללה האקדמית אשקלון
49	--	מכינה	בצלאל
--	35	מכינה	הטכניון
הלימודים נפתחו רק בשנה"ל תשע"ד		תחומי לימוד : אופטומטריה, מדעי המחשב, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, כלכלה, חשבונאות	אוניברסיטת בר- אילן
הלימודים נפתחו רק בשנה"ל תשע"ד		סיעוד	המרכז האקדמי רופין

כתיבה: נעמה טשנר

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

כ"א שבט תשע"ד

22 ינואר 2014

הנדון: מענה לפנייתכם לקבלת מידע בנוגע להגדרת קהל היעד למסגרות החרדיות מה-23/12/2013

עיקרים

המל"ג וות"ת פועלות להנגשת הלימודים האקדמיים לבוגרי ולבוגרות בתי ספר על-יסודיים חרדיים, כדי להבטיח לבוגריהם שוויון הזדמנויות וכדי לאפשר לאלו מהם המעוניינים בכך לרכוש מקצוע אקדמי. זאת, במסגרת גישה המבקשת לעודד את שילובו של הציבור החרדי בחברה, ועל רקע ההכרה כי, לעת הזו, קיים קושי של ממש בהשתלבותו במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל.

ביסוד האבחנה בין הציבור החרדי לבין שאר האוכלוסייה מצויים הטעמים הבאים: במישור האקדמי, קיים פער לימודי גדול בין בוגרי התיכונים החרדיים לבין בוגרי התיכונים שבפיקוח ממלכתי או ממלכתי-דתי. פער זה נובע מעצם הגדרתם של מוסדות אלה כנבדלים מכל מוסדות החינוך האחרים. במישור התרבותי נשענת ההבחנה על חסמים תרבותיים הקיימים, לעת הזו, המשליכים גם על פערי הידע שבין האוכלוסיות, ואשר יש בהם כדי להקשות על שילובם של בוגרי המוסדות החרדיים במוסדות להשכלה גבוהה.

הצורך הלאומי

המועצה להשכלה גבוהה והוועדה לתכנון ולתקצוב משקיעות מאמצים ומשאבים רבים על מנת לאפשר לכלל הציבור בישראל לרכוש השכלה גבוהה, ובכלל זה יהודים ומיעוטים, על גווני האמונה הדתית שלהם והרקע התרבותי והחברתי ממנו הם באים.

התוכנית הרב שנתית להשכלה הגבוהה שגובשה במהלך שנת 2010 הציבה שני יעדים מרכזיים: עידוד וקידום המצוינות האקדמית והרחבת הנגישות להשכלה גבוהה לקבוצות אשר נמצאות בה בת-ייצוג. יעד הרחבת הנגישות כלל שתי אוכלוסיית עיקריות: אוכלוסיית בני המיעוטים והאוכלוסייה החרדית. שתי קבוצות אלה נמצאות בתת-ייצוג משמעותי בהשכלה הגבוהה ביחס לחלקן באוכלוסייה, באופן שיטתי ומתמשך. חשוב לציין, כי הבחירה באוכלוסיות אלה דווקא מתבססת על החלטות ממשלה העוסקות בחשיבות הלאומית של שילוב אוכלוסיות אלה בתעסוקה בישראל, כאשר הרציונל שעמד בבסיס ההחלטות היה שההשכלה הגבוהה הינה אמצעי משמעותי למוביליות כלכלית-חברתית בישראל. לאור חשיבות הנושא, כפי שהוצגה בהחלטות הממשלה כאמור, גם הוקצו ע"י משרד האוצר משאבים ייעודיים למטרה זו.

נכון לשנת 2013, האוכלוסייה החרדית בישראל כ- 10% מכלל האוכלוסייה בישראל וכ- 25% מתלמידי כיתה א', וחרף זאת - פחות מ- 2% מהסטודנטים בהשכלה הגבוהה חרדים.

החינוך החרדי היסודי והעל-יסודי

בהתאם למחקר שפורסם על ידי המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה, בנושא "שילוב המגזר החרדי בתעסוקה" (ושעוד ידובר בו להלן), שלבי החינוך של הילד והנער החרדי משתנים בין בנים לבנות:

בנים חרדים נכנסים, לאחר גן הילדים, ל"תלמוד תורה", שהוא מוסד "פטור", כפי שהוזכר לעיל, שנלמדים בו לימודי קודש ומספר שעות מועט של לימודי חול בסיסיים ביותר או שהם נכנסים ללמוד במוסד מוכר שאינו רשמי, בו נלמדים לימודי קודש ולימודי חול בהיקף נרחב יותר מאשר במוסדות הפטור. שני סוגי מוסדות אלו מצויים בפיקוח האגף החרדי במשרד החינוך ("פיקוח אחר"). בערך בגיל 13, עובר הנער החרדי ללמוד ב"ישיבה קטנה", שהיא "מוסד חינוך תרבותי ייחודי", אשר אין בו חובת לימוד של תכנית לימודים לבד ממקצועות הקודש. בגיל 16 מצטרף הנער החרדי ל"ישיבה גבוהה" עד לנישואיו. ב"ישיבה קטנה" וב"ישיבה גבוהה" אין נלמדים לימודי חול ואף אין נערכות בהן בחינות בגרות או בחינות חיצוניות אחרות כלשהן, ומוסדות אלו אינם בפיקוח בכל הנוגע לתוכנית הלימודים בהם, של האגף לחינוך חרדי של משרד החינוך.

בנות חרדיות נכנסות, לאחר גן הילדים, לבתי ספר יסודיים המתנהלים תחת פיקוח האגף החרדי במשרד החינוך ("פיקוח אחר"). לאחר סיום בית הספר היסודי, עוברות הבנות החרדיות ללמוד בבתי ספר על-יסודיים המכונים לעיתים "סמינרים", שנלמדים בהם לימודי חול ברמה נמוכה מזו הנלמדת בבתי הספר העל-יסודיים הממלכתיים והממ"ד.

מסקירה כללית זו ניתן ללמוד, כי במערכת החינוך המיועדת לבני ובנות הציבור החרדי, הפועלת בהתאם לקבוע בדיני החינוך השונים, לומדים תכנית לימודים נפרדת ונבדלת מן המערכת הממלכתית. מערכת זו מתאפיינת בדגש רב מאוד על לימודי קודש, על חשבון לימודי מקצועות כלליים, (דוגמת מתמטיקה, אנגלית, מדעים), והכל מתוך תפיסה תרבותית המבקשת לחנך "על טהרת הקודש".

מטבע הדברים, בוגרי ובוגרות תכנית לימודים כזאת מסיימים את חוק לימודיהם עם פערי ידע משמעותיים לעומת המינימום הנדרש ללימודים אקדמיים. זאת, שכן ההשכלה הגבוהה נשענת על השכלה תיכונית הכוללת לימודים כלליים ועמידה בבחינות הבגרות.

החל מקום המדינה ועד לראשית שנות ה-2000, האוכלוסייה החרדית כמעט שלא הייתה שותפה ללימודים אקדמיים במדינת ישראל (למעט בודדים שלמדו בחוגים הרגילים באוניברסיטאות ובמכללות). לתופעה זו ניתן לתת הסברים סוציולוגיים שונים, וביניהם היעדר רצון להשתלב בחברה הישראלית, הקושי של בני האוכלוסייה החרדית ללמוד במוסדות אקדמיים שהתנהלותם אינה תואמת את אורחות חייהם, שמרנות המאפיינת את החברה החרדית גם בתחומים אחרים, ריבוי ה"כוללים" והאמונה כי לימוד התורה אמור להיות עיסוקם הבלעדי של הגברים החרדיים, והקושי האובייקטיבי הנובע מכך שתוכנית הלימודים בבתי הספר החרדיים - במיוחד לבנים - כוללת רמה נמוכה ביותר של לימודי יסוד, ובפרט של לימודי השפה האנגלית. ייתכן שהסברים אלו מדויקים, וייתכן שניתן להציע הסברים נוספים. כך או כך, אין מחלוקת על העובדה שעד לשנת 2000 כמעט שלא היו חרדים במוסדות האקדמיים במדינת ישראל. גם כיום, האוכלוסייה החרדית מהווה כ-10% מהאוכלוסייה במדינת ישראל וכ-25% מתלמידי כיתות א' הם חרדים, אולם רק פחות מ-2% מהסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה הם חרדים, ורובם המוחלט לומדים במסגרות אקדמיות ייעודיות לחרדים.

השלבים הראשונים בפעילות לשילוב האוכלוסיה החרדית בהשכלה הגבוהה

בשנת 2000 הוקמו, ביוזמת מל"ג וות"ת, שתי מסגרות לימודים אקדמיות שנועדו לחרדים - אחת בירושלים ('המכללה החרדית') ואחת בבני-ברק (מבח"ר). שתי מסגרות אלה מכונות "פלטפורמות", שכן הן מבחינת פלטפורמה ללימודים אקדמיים המתקיימים בהן על ידי מוסדות אקדמיים מוכרים: אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת בר-אילן, מכללת הדסה, בית הספר הגבוה לטכנולוגיה ועוד. בשנת תשע"ב למדו בכל אחת מהפלטפורמות כ-1,000 תלמידים.

בעקבות הפלטפורמות, נפתחו מספר מסגרות לציבור החרדי. ב-2004 נפתחה שלוחת לוסטיג של מכון לב לנשים חרדיות ברמת גן. כמו כן, החל משנת 2002 פועל בקריה האקדמית אונו (שהינה מכללה חוץ תקציבית) קמפוס חרדי, שאיננו מתוקצב על ידי המל"ג, ואשר נלמדות בו מספר תוכניות לימוד, כאשר עד השנה כל הסטודנטים בו למדו תואר במשפטים או במנהל עסקים. כמו כן, בשנים האחרונות פועל קמפוס חרדי גם במכון לנדר, מוסד אקדמי לא מתוקצב, בירושלים.

פעילות זו הביאה לפריצת דרך היסטורית, כאשר ב-2011 למדו כבר כ-6,000 סטודנטים בכלל המסגרות הייעודיות לחרדים.

במרוצת שנות ה-2000, החלה לחלחל ההבנה שיש צורך בפתרון מערכתי להגברת הנגישות של הציבור החרדי לאקדמיה ולתעסוקה. בחודש מרץ 2009 פורסם מחקר של המועצה הלאומית לכלכלה, שכבר הוזכר לעיל, שנערך על-ידי חגי לוי, בנושא "שילוב המגזר החרדי בתעסוקה". מחקר זה קבע כי עידוד התעסוקה בקרב הקהילה החרדית הוא נדבך מרכזי במאמץ למנוע החרפת הפערים הכלכליים והעמקת העוני בחברה הישראלית. במחקר זה נקבע יעד ארוך טווח לתעסוקת גברים חרדיים ונשים חרדיות בישראל, והוא סקר את הקשיים שיש להתגבר עליהם כדי להשיג יעד זה. בין השאר, עמד עורך המחקר על הפערים הלימודיים הקיימים בין בוגרי בתי הספר העל-יסודיים החרדיים לבין בוגרי בתי הספר שבפיקוח ממלכתי וממ"ד.

בהמשך, המחקר מנה את החסמים המקשים על השתתפות האוכלוסייה החרדית בתעסוקה במדינת ישראל. חלק מחסמים אלו הם חסמים קשורים לתפיסות העולם של הפרט, חלקם קשורים למגוון אפשרויות התעסוקה (מצד המעסיקים, מצד העובדים או בשל חוסר אינפורמציה והיעדר יכולת לקשר בין המעסיק לעובדים), חלקם נובעים מהיעדר כדאיות יחסית של היציאה לעבודה וחלקם קשורים להיעדר היכולת לעבוד מבלי לשרת בצה"ל.

המחקר מפורסם באתר האינטרנט של משרד ראש הממשלה בכתובת URL: <http://www.pmo.gov.il/BranchesAndUnits/eco/Documents/UltraOrthodox.pdf>.

במקביל, התקבלו בנושא גם החלטות ממשלה בנושא עידוד תעסוקת חרדים ונקבעו יעדי תעסוקה עבור המגזר החרדי. לדוגמא החלטת ממשלה 1994, מיום ה-15.7.2010.

החלטת הממשלה פורסמה באתר האינטרנט של משרד ראש הממשלה בכתובת URL: <http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2010/Pages/des1994.aspx>.

התוכנית הרב-שנתית והמח"רים

בשנת 2010 גיבשו ות"ת ומשרד האוצר תוכנית שש-שנתית לקידום ההשכלה הגבוהה בישראל. בתוכנית זו קיימת התייחסות ספציפית להנגשת הלימודים האקדמיים למיעוטים ולחרדים. יצוין, כי התוכנית הרב-שנתית לשילוב אוכלוסייה חרדית בהשכלה הגבוהה, כולל יעדיה המספריים, דווחה לממשלה בחודש ספטמבר 2010.

במקביל להחלטה על התוכנית הרב-שנתית, התגבשה ההערכה שקיימות בעיות משמעותיות - אקדמיות ואחרות - במודל הפלטפורמות. כזכור, הפלטפורמות החרדיות אינן מוסדות אקדמיים כשלעצמם, אלא מסגרת מנהלתית שמוסדות אקדמיים מוכרים (דוגמת אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת בר-אילן) מקיימים בהן לימודים. הניתוק בין הפלטפורמות לבין המוסדות האקדמיים מעורר חשש לפער ניכר בין רמת הלימודים במוסד האקדמי עצמו לבין רמת הלימודים בפלטפורמות. הריחוק הפיסי והנתק המבני מעוררים את החשש שמא רמת הלימודים בפלטפורמות נמוכה יותר, סגל ההוראה בהן פחות בכיר, היצע החוגים בהן מצומצם ואף תשתיות הלימוד בפלטפורמות נחותות מאלו הקיימות במוסדות אקדמיים רגילים.

יצוין, כי בשנים שבין הקמת הפלטפורמות (2000) עד לגיבוש התוכנית להנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסייה החרדית ב-2010, פעלו הפלטפורמות ללא בקרה ופיקוח נאותים וללא מדיניות מוגדרת ומאושרת, כצפוי מתוכניות בבניה ובהתהוות. בהתאם לכך, גם לא התבצעה בקרה ע"י מל"ג וות"ת על אוכלוסיית הלומדים בפלטפורמות.

בהקשר זה יצוין, כי למרות העובדה שהפלטפורמות הוקמו על מנת לשלב סטודנטים חרדים בהשכלה הגבוהה, והושקעו בהן משאבים רבים על מנת לצמצם את הפערים של סטודנטים אלה, נכון לשנת הלימודים תשע"ב עדיין לא התקיים פיקוח על אוכלוסיית הלומדים בפלטפורמות ורק כ-50% מהתלמידים במסגרות אלה היו בוגרי מערכת החינוך החרדית. זאת, על אף העובדה שכבר 2009, נקבעה הגדרת אוכלוסיית היעד ללימודים בפלטפורמות, שעוד נדבר בה. סיבות שונות הובילו לכך, כדלהלן.

ראשית, לאור פערי הידע של הסטודנטים החרדים, תנאי הקבלה בפלטפורמות נמוכים יחסית לתנאי הקבלה באותן תוכניות במוסד האם. מצב זה, לצד חוסר ההקפדה על קהל היעד, הביא לכך שהמסגרות החרדיות הפכו להיות מסלול עוקף לקבלה לתוכניות לימודים מבוקשות עבור סטודנטים שאינם חרדים. למוסדות האקדמיים היה "קל יותר" לקבל סטודנטים שאינם חסרים את הרקע הלימודי הנדרש ללימודים אקדמיים ובפועל אלה "תפסו את מקומם" של סטודנטים חרדים בתוכניות האקדמיות.

שנית, הגדלת מספרי הסטודנטים במסגרות אלה הייתה אינטרס כלכלי של המוסדות האקדמיים והפלטפורמות, שכן הם תוקצבו על כל סטודנט נוסף מתקציב ייעודי לאוכלוסייה החרדית, והגדלת הכיתות הגדילה את ההכנסות ללא כל שינוי בהוצאות.

שלישית, בחלק מהמקרים הלימודים במסגרות החרדיות היו נוחים יותר. התוכניות הלימודים רוכזו ליומיים-שלושה בשבוע, פעל בהן פעוטון וכו'. כל זאת, במטרה להקל את המעמסה הלימודית על הסטודנט החרדי.

בכל מקרה, אף אחת מסיבות אלה אינה מתיישבת עם מהות הסיבה להקמת הפלטפורמות החרדיות - שילוב האוכלוסייה החרדית בהשכלה הגבוהה תוך צמצום פערי הידע הקדם-אקדמיים. מכל מקום, כפי

שצוין לעיל, נכון לשנת הלימודים תשע"ג, יותר מ-50% מהסטודנטים בפלטפורמות לא עמדו מהותית בהגדרת קהל היעד¹.

בחודש ינואר 2012 הוציאה ומל"ג מסמך החלטה בנושא "הנגשת ההשכלה הגבוהה למגזרים ייחודיים", שהציג תוכנית להנגשת ההשכלה הגבוהה למיעוטים (ערבים, בדואים ודרוזים) ולחרדים. בנושא החרדים, נכתב במסמך זה כדלהלן:

"בניגוד למגזר המיעוטים, בו יש לעודד שילוב אמיתי של המגזר בתוך מערכת ההשכלה הגבוהה לגבי המגזר החרדי, הבדלי תרבות ודת, מובילים להבנה רק מתן אפשרות ללימודים אקדמיים במסגרות נפרדות ומתאימות, יבטיחו את הנגשת המערכת למגזר זה. הקמת המסגרות בסמוך לקמפוס האם, תוך מציאת דרך המלך בין הפרדה לשילוב תסייע לשילוב האוכלוסייה החרדית בתעסוקה ובחברה.

כמו כן, יש לתת את הדעת להבדלים בין גברים ונשים בציבור החרדי. בני חרדים לומדים מכיתה ט' ואילך רק לימודי קודש, ועל כן מגיעים להשכלה הגבוהה עם פערי ידע עצומים, וחוסר בהרגלי למידה מתאימים לאקדמיה. מכינה מאפשרת רק בדיקת יכולות, סינון, והכנה מינימאלית להתחלת הלימודים, אבל הפערים נמשכים לאורך ה.ב.א. שילובים של סטודנטים חרדים בכיתות רגילות היה מקשה מאוד עליהם מההיבט האקדמי, כמו גם על הלומדים איתם. ההתמודדות עם הפערים התרבותיים תעצים את הקושי האקדמי, ותפחית את סיכויי ההצלחה בלימודים.

בנות חרדיות לומדות רובן במוסדות של "בית יעקב", ורוכשות ידע בחלק ניכר ממקצועות הליבה. כמו כן רובן נבחרות במבחני "סאלד", הדומים לבגרויות. פערי הידע קיימים אף אצלן, אם כי מצומצמים יותר מאשר אצל בני. לימודים במסגרת נפרדת יגבירו את סיכויי ההצלחה. החסמים התרבותיים חמורים יותר אצל בנות, בפרט אצל בנות רווקות. בנות נשואות הן לרוב גם אימהות, ועל כן צריכות סביבה מתאימה לכך. מכאן שלימודים במסגרות רגילות או שמרתיעים (עבור רווקות), או לא מתאימים לצרכים (עבור אימהות), ובכל מקרה מעצימים את הפערים האקדמיים.

לסיכום, הצעת לימודים אקדמיים לחרדים אך ורק במסגרות רגילות מפירה את העיקרון של שוויון הזדמנויות, לאור פערי הידע והחסמים התרבותיים. שוויון הזדמנויות מחייב לימודים במסגרות נפרדות, שיתנו מענה לפערים ולחסמים. זה הכרחי אקדמית כדי שסיכויי ההצלחה של סטודנט חרדי לא יפלו מאלה של לא חרדי. הצורך במסגרת נפרדת פוחת ככל שהסטודנט החרדי מתקדם בלימודים. על כן, יש לשקול לקיים חלק מהלימודים בשנה השלישית במסגרות רגילות

¹ נכון לשנת הלימודים תשע"ג, 35% מהגברים ו-43% מהנשים שלמדו בפלטפורמות לא עמדו בהגדרת קהל היעד.

(בפרט קורסי בחירה עם מעט משתתפים). לימודי תארים מתקדמים יתקיימו בכל מקרה אך ורק במסגרות רגילות.

על כן, הוצע כאמור במסמך ההחלטה להקים מסגרות אקדמיות ייחודיות לחרדים ליד המוסדות האקדמיות הקיימים (להלן: **מח"רים**):

"בהתאם לפתרונות אלה, להלן הכללים המנחים בהקמת מסגרות אקדמיות חדשות לחרדים:

א. קירבה מרבית בין המסגרת החרדית למוסד האקדמי מבלי ששמיכות יתרה תרתיע.

ב. אחריות אקדמית וניהולית כוללת של מוסד אקדמי אחד - הבטחת זהות ורמת התכניות, הסגל והתשתיות ע"י מל"ג.

ג. מציאת דרך המלך בין הפרדה לשילוב."

ביחס לפלטפורמות, נקבע כי "עבור הפלטפורמות הקיימות, הכללים הופכים ליעדים שיש לחתור אליהם באופן הדרגתי, ובלי לפגוע בתפקוד ובקיימות של מסגרות אלו".

הרציונל בהקמת המח"רים

כאמור לעיל, ההחלטה על הקמת מוסדות אקדמיים ייחודיים לבוגרי החינוך החרדי, במקום לנסות לשלבם במוסדות האקדמיים הקיימים, נשענה בין השאר על הפער הלימודי - המשקף גם פער תרבותי - הקיים בין בוגרי בתי הספר השונים, ועל הרצון לקדם את שילובם של בוגרי החינוך החרדי במערכת ההשכלה האקדמית. מובן שלצורך מימוש מטרה זו, היה צורך לדאוג לכך שכיתות הלימודים במח"רים לא יסבלו מאותן בעיות שהיו בפלטפורמות. על כן, נכללה במסמך ההחלטה הגדרה מדויקת של קבוצת האוכלוסייה שרשאית להירשם למח"רים, כדלהלן:

"הגדרת חרדי"

לצורך הגדרת חרדי לקבלה במח"רים ובפלטפורמות, התבססנו על פיקוח משרד החינוך על מוסד הלימודים של המועמד בכיתות ט'-יב'. להלן ההגדרות:

בנים: התלמיד למד מכתה ט' עד י"ב במוסד חינוך תרבותי ייחודי כהגדרתו בחוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, תשס"ח-2008 או במוסד בעל אורחות דת ותפיסת עולם חרדית, המצוי בפיקוח אחר של משרד החינוך.

בנות: התלמידה למדה מכתה ט' עד כיתה י"ב במוסד בעל אורחות דת ותפיסת עולם חרדית, המצוי בפיקוח אחר של משרד החינוך."

נזכיר שוב שהקמת המח"רים נשענה - לצד ההיבט התרבותי - גם על ההבנה ששילוב בוגרי החינוך החרדי במוסדות האקדמיים הרגילים צפוי לכישלון, ויש לייחד להם כיתות לימוד משלהם. לא הייתה כל כוונה לפתוח את המח"רים לבנות שלמדו בבתי ספר על-יסודיים המצויים תחת פיקוח כלשהו של משרד החינוך, אלא רק לכאלה המצויים בפיקוח "אחר" - המונח המקובל לציון פיקוח שאינו ממלכתי או ממ"ד.

במאמר מוסגר יוער, כי קביעת ההגדרה של אוכלוסיית היעד למח"רים הייתה סוגיה מהותית במסגרת גיבוש התוכנית, שכן הקמת מספר רב של מסגרות אקדמיות אשר יפעלו בנפרד מהמסגרות האקדמיות הכלליות, חייבה נימוק אקדמי כבד משקל. כמו כן, היה צורך בהגדרה ברורה ובהירה, שתאפשר קיום פיקוח ובקרה באופן יעיל וסביר. לאחר בחינה מעמיקה של החלופות השונות, נמצא כי ההגדרה שפורטה לעיל, המבחינה לגבי בין בוגרי החינוך החרדי לבוגרי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, היא הטובה ביותר, לרבות מאחר שהיא מתייחסת באופן ישיר לפערי הידע הקדם אקדמיים של הציבור החרדי.

לאור העובדה שההגדרה כוללת בתוכה את כל בוגרי מערכת החינוך החרדית במדינת ישראל, אשר רובם המוחלט בעלי פערי ידע קדם אקדמי, ברור כי הגדרה זו כוללת את כל קהל היעד של המסגרות הייעודיות לבוגרי מערכת החינוך החרדית.

ההחלטה להקים מסגרות אקדמיות ייחודיות לבוגרי החינוך החרדי, ולא לפעול לשילוב בוגרי החינוך החרדי במסגרות האקדמיות הקיימות, נשענת על רציונאל משולב, אקדמי ותרבותי.

מן הצד האקדמי - כאמור לעיל, רמתם הלימודית במקצועות הליבה של בוגרי ובוגרות החינוך החרדי נמוכה משמעותית מרמתם הלימודית של בוגרי ובוגרות החינוך הממלכתי והממ"ד במקצועות אלו. במוסדות החינוך העל-יסודיים החרדיים לבנים אין נלמדים לימודי חול כלל, וקיים פער ידע משמעותי ביותר בין בוגריהם לבין בוגרי החינוך הממלכתי והממ"ד במקצועות היסוד - אנגלית, מחשבים, מדעים, מתמטיקה ועוד. במוסדות החינוך החרדיים לבנות אמנם נלמדים מקצועות חול, אולם מרבית בוגרותיהן אינן ניגשות למבחני הברות (אלא למבחני סאלד) וקיימים פערי ידע בינן לבין בוגרות החינוך הממלכתי והממ"ד. הפער הלימודי, במיוחד בתחום ידיעת האנגלית, אינו יכול להתבטל בלימודי מכינה משך שנה אחת או שנתיים. לימודים בכיתות מעורבות, של בוגרי החינוך החרדי ושל בוגרי החינוך הממלכתי והממ"ד, מגדילים את הפערים בין שתי האוכלוסיות ופוגעים בשתייהן. על כן, כאמור, הוחלט לפעול לשילוב החרדים בלימודים האקדמיים בישראל באמצעות פתיחת מסגרות מיוחדות עבורם - המח"רים והפלטפורמות.

לצד הרציונל האקדמי, פתיחת מסגרות אקדמיות מיוחדות עבור בוגרי החינוך החרדי מסירה גם חסמים תרבותיים. כמה מהחסמים שמנעו עד כה את השתלבות החרדים בלימודים האקדמיים בישראל הם חסמים תרבותיים, הנובעים מהשוני התרבותי המהותי הקיים בין האוכלוסייה החרדית לבין האוכלוסייה החילונית והדתית בישראל.

יש לזכור כי בוגרי ובוגרות שנות חינוך החובה בישראל אשר למדו במוסדות חינוך חרדיים (בגילאי 18-3) כלל לא נחשפו לתלמידים ממגזרים אחרים, לשונות תרבותיות ולאורח חיים שונה, ואף לא השתייכו במהלך שנות חייהם מינקות (למעשה מגיל שלוש), למסגרת לימודים או לכל מסגרת אחרת, שמשותפים בה חרדים לצד מי שאינם חרדים. על כן קיים חסם תרבותי משמעותי לצעיר או צעירה ממגזר זה בבוא העת לשקול רישום למוסד השכלה גבוהה. פתיחת מסגרות אקדמיות מיוחדות עבור בוגרי החינוך החרדי מעודדת אותם להירשם למסגרות אלה ופותחת פתח לשילוב באקדמיה של ציבור שעד כה נרתע מרישום ללימודים אקדמיים בישראל.

נציין כי ההחלטה על פתיחת מסגרות אקדמיות ייחודיות לבוגרי החינוך החרדי, במקום לפעול לשילובם במסגרות האקדמיות הקיימות, לא הייתה החלטה פשוטה. עקרון יסוד בהשכלה הגבוהה הוא כי אין בה

סגרגציה. האוניברסאליות של ההשכלה הגבוהה מתאפשרת רק כאשר היא מכילה מגוון דעות, וכל הפרדה בין קבוצות בתוכה מנוגדת לטבעה הבסיסי. לפיכך, פתיחת מוסדות אקדמיים ייחודיים לקבוצות אוכלוסייה מובחנות כרוכה בחסרונות אקדמיים שונים. הלימודים באקדמיה אינם מתמצים בלימודים הפרונטליים, והרוח החיה שלהם היא האוניברסליות, הגיוון וההכלה. המפגש הישיר בין אנשים השייכים לקבוצות אוכלוסייה שונות והפתיחות לרעיונות חדשים שעשויים להגיע דווקא מאנשים עם רקע תרבותי שונה הם אבני הבניין של המצוינות האקדמית. מלבד החסרונות האקדמיים הללו, פתיחת מסגרות אקדמיות נפרדות לבוגרי החינוך החרדי כרוכה גם בחסרונות כלכליים, מעשיים ועקרוניים. הדבר דורש תקציבים מיוחדים, ומובן שפתיחת מסגרות אקדמיות נפרדות לכל קבוצת אוכלוסייה שתבקש זאת, תפגע באופן מהותי ביסודות מערכת ההשכלה הגבוהה כמערכת רב תרבותית הדוגלת בשילוב. בנוסף, ההפרדה מקמפוס האם על כל התשתיות האקדמיות הקיימות בו גם היא פוגמת בלמידה, ולא בכדי מדיניותה הכללית של המליג היא לא לאפשר לימודים מחוץ לקמפוס.

משתי הסיבות האלה ושילובן זו בזו, הוחלט כאמור להקים מסגרות אקדמיות נפרדות לחרדים - המח"רים. מאותן סיבות הוחלט גם שהמח"רים יפעלו בהפרדה מגדרית, שכן מצד אחד - קיים פער אקדמי ניכר בין החינוך החרדי לבנים לבין החינוך החרדי לבנות; ומצד שני - אורח חייהם של החרדים מתנהל כולו בהפרדה מגדרית. לצד החלטה זו, ומתוך מודעות לבעייתיות המובנת מאליה הכרוכה בלימודים אקדמיים בהפרדה מגדרית, כלל ה"קול קורא" הסדרים מיוחדים לשמירה על שוויון בין המינים. כך נקבע כי הסדרי ההפרדה יהיו מומלצים בלבד; הובהר כי הם לא ייאכפו על ידי המוסד האקדמי ויינקטו אמצעים משמעותיים כנגד מי שיפעיל לחץ לאכיפתם; ונקבע כי הסדרי ההפרדה יהיו שוויוניים מבחינת תנאי הלמידה של גברים ונשים. ונזכיר שוב כי לימודים לתארים מתקדמים מתקיימים בכל מקרה במוסדות האקדמיים הרגילים בלבד, בכיתות שאין בהן הפרדה מגדרית.

כאמור, עמדת הגורמים המקצועיים הייתה ששילוב בוגרי החינוך החרדי בכיתות הרגילות במוסדות האקדמיים הקיימים מעוררת קשיים מהותיים. על כן, בשים לב לכל האמור, הוחלט כאמור על הקמת המח"רים, ונקבע מראש כי הם יוגבלו ללימודים אקדמיים לתואר ראשון בלבד וכי לא תתקיימנה בהם תוכניות לתארים מתקדמים. כמו כן, קיימת מגמה לעודד קליטת סטודנטים חרדים בכיתות הרגילות כבר בשנה השלישית של התואר הראשון, כאשר מצטמצמים הפערים האקדמיים.

בנוסף, תכנית זו הינה זמנית ומטרתה עידוד שילוב המגזר החרדי במסגרת מערכת ההשכלה הגבוהה. הכוונה היא לשוב ולבחון את התכנית בשנים השלישית והחמישית לפעילותה. במסגרת זו יבחנו הגורמים המקצועיים במליג ובות"ת את יעילותה, הכרחיותה והשלכותיה. לא מן הנמנע כי תוך מספר שנים הצורך בה יפחת, והיא תצומצם משמעותית.

מהאמור לעיל, מובן שמניעת קבלת סטודנטים שאינם עומדים בהגדרה למח"רים ולפלטפורמות איננה אפליה כלל וכלל, והיא נשענת על הבחנה רלוונטית הקיימת ביניהן לבין בוגרי בתי הספר העל-יסודיים החרדיים. כפי שהובהר לעיל, ההחלטה על פתיחת מוסדות אקדמיים נפרדים לחרדים נשענה על בסיס משולב, אקדמי ותרבותי. כאמור, קיים פער ניכר בין רמת הידע של בוגרי החינוך החרדי לבין רמת הידע של בוגרי החינוך הממלכתי והממ"ד, ועל כן שילובם בכיתה אחת איננו רצוי מבחינה אקדמית, ופוגע אקדמית בשתי הקבוצות. פער זה קיים באופן ברור ובולט ביחס לבנים, אך קיים גם ביחס לבנות. שילוב בוגרי החינוך החרדי עם בוגרי החינוך הממלכתי והממ"ד בכיתה אחת יביא ליצירת כיתות שיש בהן פער רמות

ניכר ולפגיעה ברמה הלימודית של הכיתה כולה. על כן, החליטו ות"ת ומל"ג כי מבחינה אקדמית ישנה הצדקה לעת הזו ליצירת מסגרות אקדמיות נפרדות לבוגרי החינוך החרדי.

מובן מאליו ששילוב במח"רים של תלמידים, שהן בוגרות תיכון ממלכתי או ממלכתי-דתי, יביא ליצירת פער רמה ניכר בתוך כיתות המח"רים ויפגע ברמה הלימודית של כיתות אלה, ובכך יסכל את המטרה שלשמה הוקמו המח"רים מלכתחילה.

ונזכיר שוב: ההחלטה על הקמת מסגרות אקדמיות ייחודיות לבוגרי הציבור החרדי לא התקבלה בקלות. החשש מפני פרגמנטציה של האקדמיה, מפני פגיעה בחופש האקדמי ובעיקרון השוויון, ומפני יצירת מוסדות אקדמיים רבים לקהלים מובחנים, שתגרום לפגיעה ברמה האקדמית בכלל המוסדות, מלווה החלטה זו. למרות חשש זה, הוחלט בסופו של דבר להקים את המוסדות הייחודיים לחרדיים מכל הסיבות שפורטו לעיל, לרבות בשל הפער האקדמי הקיים בין בוגרי החינוך החרדי לבין בוגרי החינוך הממלכתי והממ"ד, וכדי לאפשר לבוגרי החינוך החרדי שוויון הזדמנויות בנגישות להשכלה גבוהה.

המדובר בהחלטה חריגה שכל מטרתה לאפשר שינוי של המצב הסטטי הקיים מקדמת דנא לפיו צעירים חרדים אינם רוכשים השכלה גבוהה. שינוי זה הוא צורך לאומי ממדרגה ראשונה, והוא כורח השעה הנובע מהנתונים המספריים שהוזכרו, המצביעים על גידול דרמטי של היקף החינוך החרדי בשנות לימוד החובה. יצירת המח"רים מרחיבה במקצת את אותה נבדלות ומגזריות הקיימות בשנות לימוד החובה, בכדי לגשר על הפערים שנוצרו במהלך השנים הללו, וזאת על מנת לאפשר רכישת השכלה גבוהה בסיסית בסביבה אופטימאלית ונוחה, מן הבחינה הלימודית הדורשת שוני, והכול בכדי לאפשר את מילוי הצורך הלאומי. אין ללמוד מכך, בשום פנים ואופן, שמל"ג וות"ת נכונים כיום לאפשר לכל קבוצה מובחנת בחברה המפולגת של אזרחי מדינת ישראל להקים לעצמה מוסדות אקדמיים ייחודיים. באותה מידה, ומסיבות דומות - אקדמית ותרבותית, אושרה הקמת המח"רים בהפרדה מגדרית לבוגרי החינוך החרדי בלבד.

בחודש ינואר 2012 אימצה מל"ג את מסמך ההחלטה של ות"ת, ובין השאר נקבע כי "המועצה מאמצת את התפיסה העקרונית התכנונית-אקדמית המוצעת במסמך זה באשר לשילוב המגזר החרדי במוסדות להשכלה גבוהה, לרבות התנאים בדבר פתיחת תכניות למגזר זה, כולל באמצעות הקמת מח"רים". אישור התוכנית הוביל גם לגיבוש נוהל מחמיר ביותר לבדיקת איכותן של התוכניות האקדמיות שיפתחו מעתה ואילך בפלטפורמות ובמח"רים, וכן הפעלת תוכנית להערכה ולבקרת איכות התוכניות האקדמיות המתקיימות במסגרות אלה.

בעקבות אימוץ תוכנית הנגשת ההשכלה הגבוהה, פרסמה מל"ג בחודש מרץ 2012 "קול קורא" למוסדות האקדמיים, להקמת מח"רים. במסגרת הקול הקורא הושם דגש על סמיכות גאוגרפית למוסד האקדמי (בהעדפה למרחק הליכה קצר), על זהות בתוכניות הלימודים לתוכניות הלימודים בקמפוס האם, על כך שתלמידי המח"רים יהיו תלמידים מן המניין של המוסד האקדמי, ועל כן שהניהול האקדמי והמנהלי יהיה באחריות בלעדית של המוסד האקדמי. בנוסף, נדרשו המוסדות האקדמיים להעניק חונכות אקדמית לסטודנטים במח"רים, לכלול בהם מכינות קדם-אקדמיות מוגברות, לבצע תהליך מיון הכולל סיוע בהפניה למסלולים חלופיים, ולכלול מעטפת התואמת את הצרכים הייחודיים של האוכלוסייה החרדית. לכל אלה הוקצה תקציב ייעודי במסגרת התוכנית הרב-שנתית להשכלה הגבוהה.

ב"קול קורא" נקבע במפורש מהי אוכלוסיית היעד שאליה מיועדים המח"רים, והגדרת אוכלוסיית היעד זהה כמובן להגדרת 'חרדי' במסמך ההחלטה של ות"ת.

בעקבות ה"קול קורא", הוגשו כ-15 הצעות לפתיחת מח"רים ליד מוסדות אקדמיים קיימים בכל רחבי הארץ.

בשנים תשע"ג ותשע"ד החלו לפעול המח"רים בכ-10 מוסדות אקדמיים בכל רחבי הארץ, ונכון לינואר 2014 לומדים בהם מעל 800 תלמידים בתוכניות האקדמיות ובמכינות.

החלת המדיניות על הפלטפורמות הקיימות

עם אימוץ תוכנית המח"רים, הורתה ות"ת לפלטפורמות לקבל ללימודים רק סטודנטים העונים להגדרת 'חרדי' הנהוגה במח"רים - קרי, לגבי בנות, בוגרות מוסדות על-יסודיים בעלי אופי חרדי והמצויים ב"פיקוח אחר" של משרד החינוך. יצוין, כי גם כל יתר הנהלים שנקבעו לפעילות המח"רים הוחלו על הפלטפורמות. לא ניתן לפתוח בפלטפורמות תוכניות נוספות לתארים מתקדמים, למרות שתוכניות כאלה נפתחו לפני אישור התוכנית. כמו כן, לא אושרו לפתיחה תוכניות חדשות של מוסדות המרוחקים גאוגרפית מהפלטפורמה, ונהלי בדיקה ובקרה על הלימודים האקדמיים הוחלו גם על התוכניות הקיימות בפלטפורמות.

כהסדר ביניים, וכדי לאפשר היערכות תקציבית הדרגתית, קיבלה ות"ת החלטה בנושא "מתווה להבטחת עמידת הפלטפורמות בקבלת סטודנטים המוגדרים כ-'חרדים'". בהחלטה זו נקבע כי בשנת התשע"ג (-2012 2013) יוכלו הפלטפורמות לרשום ללימודים בשנה א' עד 20% סטודנטים שאינם עונים באופן מלא ל'הגדרת חרדי', וכן הסטודנטים המצויים במהלך לימודיהם יוכלו להשלים את התואר.

בחודש אוגוסט 2013 הוחלט לפרוס באופן הדרגתי יותר את הסדר הביניים, ולאפשר לפלטפורמות לרשום ללימודים סטודנטים שאינם עונים באופן מלא להגדרת 'חרדי' גם בשנים התשע"ד-התשע"ז, כדלהלן:

"בשנת תשע"ד - ניתן יהיה לרשום לפלטפורמות החרדיות (חרדית ירושלים ומבחי"ר) לשנה א' לשנת תשע"ד לא יותר מ- 15% סטודנטים שאינם עומדים בהגדרת חרדי, כפי שנקבעה בהחלטות ות"ת ומל"ג.

בשנת תשע"ה - ניתן יהיה לרשום לפלטפורמות החרדיות (חרדית ירושלים ומבחי"ר) לשנה א' לשנת תשע"ה לא יותר מ- 10% סטודנטים שאינם עומדים בהגדרת חרדי, כפי שנקבעה בהחלטות ות"ת ומל"ג.

בשנת תשע"ו - ניתן יהיה לרשום לשנה א' לפלטפורמות החרדיות (חרדית ירושלים ומבחי"ר) לשנת תשע"ו לא יותר מ- 5% סטודנטים שאינם עומדים בהגדרת חרדי, כפי שנקבעה בהחלטות ות"ת ומל"ג.

החל משנת תשע"ז - לא יתבצע רישום של סטודנטים חדשים שאינם עומדים בהגדרה המאושרת."

דיון בנושא בבג"ץ

הטענה כי מניעת קבלה ללימודים אקדמיים בפלטפורמות ובמחירים של תלמידים שלמדו בתיכון ממלכתי או ממלכתי דתי היא אפליה פסולה נדונה בבג"ץ בספטמבר האחרון. העותרות, היו 9 בוגרות בית הספר העל-יסודי 'בית שולמית', שביקשו לאפשר להן להירשם ללימודים אקדמיים במסגרת תוכניות ייחודיות המופעלות לאוכלוסיה החרדית. על פי האמור בעתירה, העותרות ביקשו להירשם דווקא למסגרות אלה כיוון שהן מקיימות, לטענתן, אורח חיים חרדי, ועל כן מעוניינות ללמוד לימודים אקדמיים במוסד שהלימודים מתקיימים בו בהפרדה מגדרית, בין גברים לנשים. טענתן המשפטית של העותרות הייתה שעצם קביעת ההגדרה, ומניעת האפשרות מחלק מבוגרי בתי הספר העל-יסודיים להירשם למסגרות האקדמיות החרדיות, התקבלה בחוסר סמכות וכן כי היא מפלה אותן, פוגעת בזכותן לשוויון, לחינוך ולשוויון בחינוך ופוגעת גם בכבוד האדם שלהן.

כפי שפורט לעיל, עמדת המדינה הייתה שדין העתירה להידחות. בתמצית, המל"ג וות"ת פועלות להנגשת הלימודים האקדמיים לבוגרי ולבוגרות בתי ספר על-יסודיים חרדיים, כדי להבטיח לבוגריהם שוויון הזדמנויות וכדי לאפשר לאלו מהם המעוניינים בכך לרכוש לימודים אקדמיים. זאת, במסגרת גישה המבקשת לעודד את שילובו של הציבור החרדי בחברה ועל רקע ההכרה כי לעת הזו, קיים קושי של ממש בהשתלבותו במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל.

ביסוד האבחנה בין הציבור החרדי לבין שאר האוכלוסייה מצויים הטעמים הבאים: במישור האקדמי, קיים פער לימודי גדול בין בוגרי התיכונים החרדיים לבין בוגרי התיכונים שבפיקוח ממלכתי או ממלכתי-דתי. פער זה נובע מעצם הגדרתם של מוסדות אלה כנבדלים מכל מוסדות החינוך האחרים, כפי שיפורט להלן. במישור התרבותי נשענת ההבחנה על חסמים תרבותיים הקיימים, לעת הזו, המשליכים גם על פערי הידע שבין האוכלוסיות, ואשר יש בהם כדי להקשות על שילובם של בוגרי המוסדות החרדיים במוסדות להשכלה גבוהה.

"בית שולמית" מצוי כאמור בפיקוח ממלכתי-דתי במשרד החינוך, ובוגרותיו נבחנות במבחני הבגרות ומשיגות תעודת בגרות. מאחר שבוגרות "בית שולמית" אינן מקיימות את התנאי שנקבע, כי המוסד בו הן לומדות יהיה ב"פיקוח אחר", לא נפל אפוא כל פגם בהחלטה כי בוגרות "בית שולמית" אינן יכולות להירשם למוסדות האקדמיים החרדיים, המיועדים לבוגרי התיכונים החרדיים בלבד.

הכרעת בג"ץ בנושא הייתה כי **"לא ניתן לזהות אי סבירות בעמדת ות"ת". בג"ץ קיבל את עמדת המדינה וקבע "אין מנוס מקביעת גבול כלשהו" בהגדרת קהל היעד למסגרות החרדיות, ו"פשיטא כי כל קביעת 'קו פדות' מותירה את מי שמעבר לקו בתסכול".** כמו כן, בהתאם לטענת המדינה על כך שהתוכנית הינה פיילוט והיא עדיין בתהליכי גיבוש ולמידה, קיבל ות"ת גם את העמדה שהדברים נבדקים תוך כדי תנועה, וכי יש לבחון גם את ההגדרות עפ"י הלקחים שיופקו.

כחלק מפעולתה השוטפת, וכן בעקבות הדיון בבג"ץ, מתקיימים בוועדת ההיגוי להנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיה החרדית של מל"ג וות"ת דיונים בנושא העקרוני. הדיונים מתייחסים למטרות התוכנית ולמתן מענים מתאימים לאוכלוסיה החרדית, להשפעה ארוכת הטווח על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, להשפעות אשר עשויות להיות לכל החלטה על השתלבות החברה החרדית בתעסוקה ובחברה הכללית, ועל ההשלכות העתידיות האפשריות כתוצאה מפתיחת חינוך ממלכתי חרדי על השתלבותם של חרדים

בהשכלה הגבוהה. בחינה זו נעשית תוך התחשבות במכלול ההיבטים - החינוכיים, התרבותיים והמשפטיים - הנוגעים בדבר.

בהקשר זה יצוין, כי לאור הדיון בנושא בבג"ץ בסמיכות גדולה לפתיחת שנת הלימודים, ביקש בית המשפט כי ימצא, במידת האפשר, פתרון לפחות לחלק מן העותרות. בהתאם לכך, ועל מנת לקיים ככל הניתן את בקשתו של בית המשפט, בלי לפרוץ את הגדרת קהל היעד למסגרות החרדיות, החליטה ות"ת לעדכן את החלטה ע"ג/79, מה-28 באוגוסט 2013, בנוגע מתווה ההדרגתי להקפה על קהל היעד בפלטפורמות החרדית (חרדית ירושלים ומבחי"ר). לפיכך, באוקטובר 2013, עודכנה החלטה זו בנוגע לשנת תשע"ד ונקבע שבשנה זו עד 20% סטודנטים שאינם עומדים בהגדרת חרדי, כפי שנקבעה בהחלטות ות"ת ומלי"ג.

תמונת מצב נוכחית של פרויקט מח"רים (נכון לינואר 2014)

כפי שצוין לעיל, במהלך 2012 התקיים הליך תחרותי להקמת המח"רים בהתאם לעקרונות התוכנית. 15 מוסדות הגישו הצעות מלאות להקמת מח"רים, בפריסה ארצית ובמגוון תחומי לימוד. המח"רים הבאים נבחרו והוקמו במהלך תשע"ג:

שם המוסד	תוכניות לימוד
האוניברסיטה העברית	מכינה מחוץ לקמפוס ולימודים בתוכניות הרגילות של האוניברסיטה
מכללת הדסה	מדעי המחשב, אופטומטריה, ביוטכנולוגיה, תקשורת ופוליטיקה, ניהול
סמי שמעון	הנדסת חשמל ואלקטרוניקה, הנדסת תוכנה
המכללה להנדסה ירושלים	הנדסת תוכנה
המכללה האקדמית אשקלון	עבודה סוציאלית, מדעי המחשב, כלכלה ובנקאות, כלכלה וניהול
בצלאל	אמנות ואדריכלות
הטכניון	יקבע בהמשך
אוניברסיטת בר-אילן	אופטומטריה, מדעי המחשב, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, כלכלה, חשבונאות
המרכז האקדמי רופין	סיעוד

בתשע"ג למדו במח"רים החדשים כ-700 סטודנטים. לאור פערי הידע של הציבור החרדי, רובם המוחלט של הסטודנטים למדו במכינות קדם אקדמיות וכ-95% מהסטודנטים עומדים בהגדרת קהל היעד כפי שנקבעה. בתשע"ד החלו הלימודים האקדמיים במח"רים כ-300 סטודנטים בתחומים הבאים: ביוטכנולוגיה, אופטומטריה, ניהול, סיעוד, הנדסת תוכנה, אדריכלות ואמנות. במהלך השנה צפויות להיפתח תוכניות אקדמיות נוספות.

תוכנית המלגות וההלוואות של ות"ת לסטודנטים חרדים

תוכנית המלגות וההלוואות של ות"ת לסטודנטים חרדים מצטרפת למאמץ הלאומי לשלב את האוכלוסייה החרדית בהשכלה הגבוהה ובתעסוקה. עפ"י התוכנית, כל סטודנט חרדי (עפ"י הגדרת קהל היעד בפרויקט המח"רים), העומד בקריטריונים שנקבעו ע"י ות"ת סוציאקונומיים, יוכל לקבל הלוואה בגובה שכר לימוד לתואר במוסד מתוקצב להשכלה גבוהה. לאחר קבלת הזכאות לתואר, תהפוך חלק מההלוואה למלגה. גובה המלגה יהיה בהתאם לתחום הלימודים.

עפ"י תנאי התוכנית, על מנת לעודד סטודנטים ללמוד תחומים הנדרשים למשק, דוגמת תחומי ההנדסה, מדעים ותחומיים יישומיים, גובה המלגה לסטודנט תהיה בהתאם לתחום הלימודים, עפ"י הפירוט הבא:

1. הנדסה ומדעים ותחומים יישומיים ונדרשים - 70% מההלוואה.

2. יתר התחומים - 40% מההלוואה.

המלגה תינתן לאחר קבלת הזכאות לתואר של הסטודנט, והיא תקוזז מההלוואה אותה על הסטודנט להשיב.